

TÁJI ÉS TERMÉSZETI ÉRTÉKEK AZ AGGLOMERÁCIÓ SZORÍTÁSÁBAN

Sallay Ágnes – Molnár József László –
Valánszki István – Szabó Áron

Bevezetés

A budapesti agglomeráció a Budapest központtal kialakult településtömörülés, amely a magyar fővárost és a vele szorosan együtt élő, gazdasági, infrastrukturális, munkaerő-piaci és szolgáltatási tekintetben egymásra utalt településeket foglalja magába. (1. ábra) A budapesti agglomerációhoz tartozó 81 település felsorolását a Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervét rögzítő 2005. évi LXIV. törvény tartalmazza. 2007-ben a 81 településen összesen 2 457 787 fő élt, ami Magyarország lakosságának közel egynegyedét jelentette. Ebből a fővároson kívül 755 290-en élnek.

A táji értékei jelentős része a települések be nem épített részén, a nagyobb részt termelési célú, kisebb részt rekreációs célú termelő felületeken vagy zöldfelületeken található. A korábban kevésbé befolyásolt, alig átalakított térségekbe benyomuló szuburbán terjeszkedés szétfeszíti, átformálja és differenciálja a városi tájat övező rurális tájat, az elővárosi térséget. A változás óhatatlanul a – még meg nem semmisült – értékek újrarendelésének szükségességét veti fel.

1. ábra A Budapesti agglomeráció települései

Forrás: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/hu/77c/Budapesti_agglomer%C3%A1ci%C3%B3.JPG

A budapesti agglomeráció kialakulása

A mai fővárosi városmagok körül a török kiűzése után alig-alig indult meg a növekedés, inkább csak helyreállítás folyt, a korabeli város(ok) kiterjedése a török kiűzését követően szinte az uralom időszakának méretével volt azonos (*Nagy Lajos, 1957*). Az ekkor megindult építkezések már a kor gazdasági motorját jelentették és fokozatosan terjedtek Budán a Tabán vagy épp Újlak felé. A pesti oldalon 1699-ben a lakosság már új külvárost „kért”, de a városi tanács csak részlegesen teljesítette azt (*Rados Jenő, 1961*). A Rákóczi-féle szabadságharcig jelentős növekedés nem volt, és még a romok felszámolása, a kárelhárítás is csak részlegesen történt meg. A szabadságharc leverése után viszont a bíróság Budára telepítése (1723), a fellendülő mezőgazdaság és a kereskedelem fejlődése a népességszám növekedését és a város terjeszkedését eredményezte (*Balla, 1935*). Az egyik külső centrum, Óbuda fejlődése is megindult a Pestre, Budára be nem engedett zsidó kereskedők letelepedésével párhuzamosan. A városfal fokozatosan szűknek bizonyult, a város fejlődésének útjában állt, és 1730-tól 50 év alatt egy-két kapu kivételével tulajdonképp az egész falat elbontották. A városvezetés aktivizálódása után hosszas pereskedéssel, vagy éppen alkukkal a város számára megszerezték az Újpestig terjedő pesti területet, majd Kőbányát a Grassalkovichoktól és a mai Dózsa György út térségében mezőgazdasági célú parcellázást folytattak (*Preisich, 2004*). A XVIII. század elején már majd három tucat majorság jött létre így a város körül. A város – ebben a történelem ismételnél látszik önmagát – hiába tiltja a még részlegesen álló vagy egykori falakon kívüli építkezést (míg a város határán belül van üres telek).

A fejlődés, beépítés nem homogén városi szövetet eredményezett, itt-ott akadtak beépítetlen területek is (pl. a mai Vérmező, az egykori védelmi célú ún. Tábornokrét), de erre többnyire nem mint értékre, sokkal inkább akadályra tekintettek, hibásnak vélték még később is (pl. *Gárdonyi Albert*). Az egyenletesen növekvő, sokasodó lakóépületek mellett a középületek jelentettek egy-egy területen komolyabb település-, de akár kisebb területfejlesztő erőt is. A városrendezés a szabályozatlan építést, növekedést II. József idején próbálta először összefogottan rendezni. Végül 1783-tól a város határán kívül is megkezdődtek az útkövezések (*Rupp Jakab, 1868*), és a gazdaság vált mind erősebb fejlesztő erővé: a merkantilizmus felszámolta a céhek uralmát, de ugyanakkor fejlesztette az ipart és a kereskedelmet, amely így tovább növelte a várost. Márpedig a város fejlődése a gyáriparosoktól és kereskedők lététől függ (*Peisner Ignác, 1900*). A növekedés nem csak mértani, de „tartalmi” is volt: az 1900-as évek végére Pest és térsége már országos központtá vált (kultúra, gazdaság). A Hild-féle terv szabályozni és fejleszteni is akart egyszerre, formálódott a mai Kiskörút és a kivezető tengelyek (pl. mai Üllői út). Ezzel párhuzamosan, illetve fokozatosan a Szépítő Bizottság vált a városrendezés, fejlesztés irányítójává, s nem csak szabályozó, de fejlesztő feladatokat is ellátott. Sajátos, de eközben Buda és Óbuda fejlődése, rendezése visszafogottabban haladt, Pesthez képest jelentősen el is maradt.

Noha alapvetően közlekedési elemként tekintünk rá, valójában település- és területfejlesztő erejű volt a Széchenyi-féle híd gondolatának megszületése, majd felépülése, amely az addig a Duna által elválasztott települési magvak összekötését és a földrajzi-

természeti adottságok mellett a gazdasági erő szerepét (Városmajor környéke, Krisztinaváros, majd kifelé a vendéglők, nyaralók, hegyekbe nyúló, mind tömegesebb sora) hangsúlyozta. Eközben az elővárosok fejletlenebbek maradtak még mindig (Óbuda, vagy épp Soroksár), sőt, Budaörs, Budakeszi csak néhány ezer lakosú falvacskák maradtak. A mai barnamezős területek, a rozsdazóna a XIX. században fejlődő gyárnegyed, mondhatni akkor még korabeli zöldmezős beruházásként kezdett kialakulni. A két (Óbudával három) város egyesítését többen sürgették a Bach-korszakban, mivel túlnőtt ezeken a város közlekedési és gazdasági igénye. De ez a kép a térképek, ábrák, metszetek alapján igen vegyes: az új városrészekben sokszor csak egy-egy komolyabb épület árválkodott, pl. míg Dél-Buda szinte beépítetlen, a Budapesti Géptéglagyár vagy az Erzsébet Sósfürdő valamelyest parkosított tömbjei kimagasló és markáns „zászlós hajói” a már terjeszkedő városnak. A peremtelepülések még vegyesebbek voltak ipari (Újpest) és mezőgazdasági (pl. Cinkota, Kispest) és üdülési (Kerepes, Gödöllő) jellegű is elfordult. A sugárirányban kitörő utak belehasítottak a szélesedő környező városperembe, a vasúthálózat megkezdte az észlehető, integrálható gazdasági tér kitágítását, s embertömeget mozgatott a gyárakhoz, üzemekhez, így a fejlődés motorja szinte önjáróvá vált ekkor. A városnegyedek fejlődését, növekedését az omnibuszközlekedés megindulása is segítette már az 1830-as évektől. Ez tulajdonképpen alig maradt el pl. az USA városaitól, sőt, megfeleltethető a közlekedés technikai fejlődése generálta ottani folyamatokkal. A villamos-, vasút-, lóvasút hálózat az USA-ban jellegzetes szuburbánus fejlődést eredményezett a lineáris közlekedési elemek mentén, arra felfűződvé (*Hayden, 2003.*). A mobilitás egyre meghatározóbb igényné vált, bár az európai város némileg más utat követ, és az USA spekulatív földértékesítései által is generált, piaci alapú településfejlesztés a XX. század 90-es éveitől éri utol a nyugati minta szintjét hazánkban.

A korabeli budai, pesti viszonyok között az ún. Közmunkatanács már a három városrag egyesítésére helyezte a hangsúlyt, majd ez egységesítésére. Érdekes módon, már ekkor megjelentek a mai zöldfelületekkel kapcsolatos elképélések is: erdősítések, tavak létrehozásának, pótlásának igénye (ma ezek már tájértékek!). Érdemes eközben megjegyezni, hogy ezek az építkezések évtizedeken át húzódtak, hiszen a kialakult ingatlanszerkezet átalakítása, a telkek újraosztása hosszadalmas folyamat mindenkor, így a változások sem tűntek olyan drasztikusnak, mint napjainkban, bár a folyamat nem volt időben lineáris: a ~35 év alatt megépült Nagykörút építkezéseinek legnagyobb része egy szűk 11 esztendőre koncentrált (*Preischl, 2004.*). A belső tengelyek és körívek fejlődése a távolabbi területeken is növekedést generált, a budai hegyvidék felé való fordulás a XIX. század végén mind erősebb lett, amit egy másik fejlesztő erő, a fogaskerekű vasút is generált. Ez az olcsó és könnyű közlekedéssel a nyaralók (épület, ember) számát erősen megsokszorozta, és mind kijebb húzta a város valós és szellemi határait. Az első, majd a második világháborút követő időszak már a városrendezési terveken és a városépítési akciókon át nagyobb részt felszámolta a még fennmaradt egykori magvak közötti eltéréseket, s mind inkább homogenizálta az eltérő centrumokból növekvő várost. Végül az 1950-ben létrehozott Nagy-Budapest lenyelte elővárosait és elő-„falvait” (*Izsák, 2003*). Megindult annak a peremvárosnak a fejlődése, ahol a korábbi települések ismét elveszt-

hetik centrális szerepüket, és az agglomerációs települések helyén vagy azok között, a „semmitől” új centrumok és közöttük erősen fragmentált, poszt-multicentrális térségek alakulhatnak ki. Ez már szinte a szegélyek, megfogható határok nélkül szétfolyó végtelen város felsejlő képe, az „edgeless city”, ahol a termelés, a lakófunkciók helyett a fogyasztás színterei vannak jelen: bevásárlóközpontok, raktártelepek, logisztikai és irodanegyedek, létesítmények látványa a meghatározó, olykor egy-egy intenzív beépítésű lakóparkkal tarkítva. A települési szövetet a tagolatlan, nagyméretű telekállományon szétdobált zöld mezős beruházások alkotta fogyasztói témapark adja.

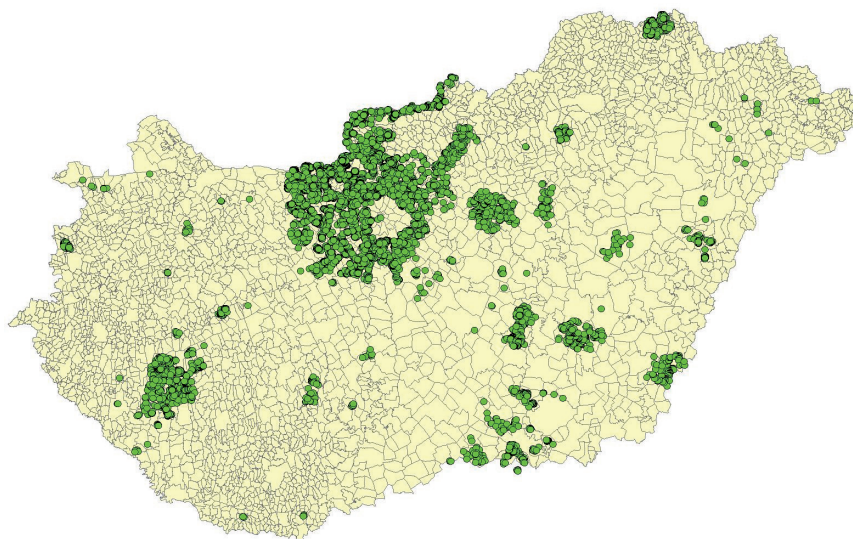
A terjeszkedési folyamat fogalmai és folyamatai inkább az Újvilághoz kötődnek, mert az európai várost, értelemszerűen a fővárost is tradicionálisan inkább a kompaktság jellemezte, és az öreg kontinensen csak átvettük azokat a mögöttes ideológiákat, amelyek az amerikai városterjeszkedés, a „sprawl” mögött álltak. A városok fejlődése és a kapitalista gazdaság összekapcsolódása természetes jelenség (a budapesti fejlődésben is a gazdaság vált meghatározóvá a természetföldrajzi tényezők helyett/felett). Napjainkban a magyarországi urbanizációs folyamatban élen járó főváros környéki térség a dezurbanizációs, a korábbi városi terület egyes részei már a reurbanizációs fázis ívét futja be, de – elfogadván *Enyedi (2003)* – álláspontját, a fővárosi agglomerációban már a negyedik fázis, a globalizáció (az informatika) urbanizációja zajlik. A fővárosi agglomerációs térségbe a politikai változásokkal némileg késve megérkező frissítő városfejlesztő erő sajátosan, szinte egyszerre, egy időben hozza létre a több tucatnyi elővárosából a klasszikus peremvárost (üzleti, bevásárló- és szórakoztató intézmények koncentrációja bizonyos paraméterek szerint *Garreau, 1991*), és ennek a feloldódását is, a széteső, „fragmentált peremvárost”, ahol már azt se lehet eldönteni, mi és hol kezdődik. Erre a határok nélküli városi területre *(Ingersoll, 2006)* sokkal inkább *Locsmándi (2010)* véleménye fogadható el, aki szinte egy új városformát vél látni: a város a lakosság számára az az urbánus tér, amelyet napi szinten autóval el lehet érni, be lehet/kell járni. A napi ingázás, közlekedés leszűkül a lakópark (amely nevével szemben nem annyira a német fogalomnak, mint inkább az amerikai, kapuval elzárt lakóterületnek felel meg), valamely nagyobb, helyi vagy regionális mall és valamely irodanegyed, -park között.

Az egyedi tájértékek katasztrozésának fontossága

A területi terjeszkedés, az extenzív városfejlesztés szorításában a korábbi, évszázadok alatt felhalmozódott, de alapvetően a termeléshez kötődő tájértékek nem csak elvesztik szellemi fontosságukat (az értő közösség, a befogadó közeg fogyatkozásával, vagy annak hiányában), de a fogyasztói társadalom létesítményei fizikailag is behatolnak a tájértékek körvonalazta, múltidéző „szakrális” térbe. A „fogyasztói” táj dinamizmusa (mondhatni erőszakossága) és a termelő táj passzivitása csak a tájértékek kirakatszerű, részleges megőrzésére ad lehetőséget. Az egykor karakteres, élő tájalkotó elemek már nem képesek a kultúra, a táj értékeinek felmutatására, erősítésére.

A tájértékek pusztulása, értékvesztése a budapesti agglomerációban különösen erős, ezért is szerepelt kiemelt célterületként az un. TÉKA programban. A Tájérték Katasz-

ter, azaz az egyedi, olykor súlyosan veszélyeztetett tájértékek felmérését a Tájépítészeti Kar által vezetett konzorcium (Vidékfejlesztési Minisztérium Környezet- és Természetvédelmi Helyettes Államtitkárság, Földmérési és Távérzékelési Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum – Nemzeti Örökségvédelmi Központ, Földmérési és Távérzékelési Intézet és Norwegian University of Life Sciences részvételével) 2009. őszén kezdte meg (**2. ábra**). A létrejött átfogó információs rendszert az interneten mind a helyiek, mind a szakemberek megtalálhatják a www.tajertekar.hu, www.termeszetvedelem.hu/tir, tajertek.uni-corvinus.hu publikus adatbázisokban. Kutatásunk során arra kerestük a választ, hogy melyek azok a tájértékek, amik "átvészelték" az agglomerációs nyomást, melyek azok, amiket a beépített (lakó, kereskedelmi, szolgáltató) területek növekedése során az önkormányzatok és/vagy a lakosság értéktelennek tartott és ezért hagyott eltűnni. A másik fontos kérdés az volt, hogy a megmaradó tájértékek funkciója hogyan változott az elmúlt évtizedek során, hogyan segítette elő a funkció váltás az értékek megőrzését.

2. ábra Tájértékek a Tájépítészeti Kar adatbázisában (tajertek.uni-corvinus.hu)

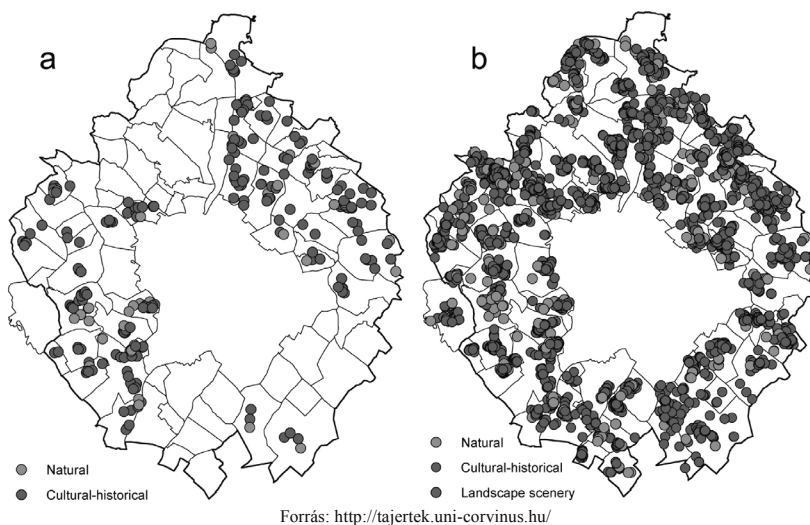
Forrás: Sallay Á., Jombach, S. (2011)

A tájértékfelmérés eredményei

A 2009–2010-es tájérték felmérésében a budapesti agglomerációban több mint 5000 (5138) tájérték adatait vették fel munkatársaink. A felmérésben az MSZ 20381 szabvány (az egyedi tájértékek kataszterezéséről) által előírt nomenklatúrát használtuk, ezért a felmért adatok a TÉKA adatbázisa mellett a VM által működtetett TIR rendszerbe (Természetvédelmi Információs Rendszer) is bekerülhettek. A szabvány három fő kategóriába sorolja a tájértékeket: kultúrtörténeti, természeti és tájképi értékek. A 3. ábra az egyes kategóriákba sorolt értékeket mutatja. A 3. ábra baloldalán egy 1970-es években ké-

szült felmérés eredményei látszanak, melyet szintén a TÉKA keretében digitalizáltunk (a felmérést a PESTERV készítette a Pest megye jelentős környezeti értékei című munka keretében) szabványnak megfelelő kategóriákba, a jobb oldali a 2009–2010-es felmérés eredményeit mutatja.

A 3. ábrán jól látható, hogy a 70-es években készült felmérés csak az agglomeráció egyes településeit érintette, nem mindegyiket. A Pest megye jelentős környezeti értékeit bemutató anyagban elsősorban a turisztikai szempontból érdekes/értékes településeket mérték fel a tervező vállalat munkatársai. Ekkor a tájképi értékeket még sokkal kisebb figyelemmel kísérték, ezért ezek nem kerültek be a kataszterbe. A TÉKA felmérés a teljes agglomerációt érintette, minden települést bejártak a felmérők. A három főtípus közül legnagyobb számban a kultúrtörténeti értékek (91 %) képviseltetik magukat, természeti (8 %) és tájképi értékekből (1 %) sokkal kevesebb került be az adatbázisba.

3. ábra Tájértékek az 1970-es években és 2009-ben a budapesti agglomerációban

Forrás: <http://tajertek.uni-corvinus.hu/>

Két eltérő helyzetű település a budapesti agglomerációban Gödöllő és Solymár

A tájértékek változására két példát tekintünk át, egyet az agglomeráció pesti oldaláról (Gödöllő), egyet a budairól (Solymár). Mindkét település hasonló utat járt be az elmúlt évszázadban: a főváros növekedésével párhuzamosan megnövekedett a népességük, és a korábbi vidékies hangulatot intenzív, részben kertvárosias beépítés vette át. A két település mérete és agglomerációs szerepe azonban jelentősen különbözik. Solymár kisváros, bányászati múlttal és sváb hagyományokkal. Gödöllő a 18. század közepétől

már mezőváros a 19. században pedig kormányzati szereppel és turisztikai, üdülési vonzeróval is rendelkező város, melynek központi és kulturális szerepét a II. világháború után idetelepített Agrártudományi Egyetem (ma Szent István Egyetem) tovább erősítette (Szilágyi, 2008). Jelen kutatásban csak azt vizsgáltuk, hogy a hetvenes évek végén készült felmérésben kataszterezett értékek közül hányat őrzött meg a település, illetve hányat tekintettek felmérőink értéknek a TÉKA felmérésben. A bemutatott összehasonlító táblázatok és a képek nem teljesszerűek, a TÉKA adatbázisában az összes felmért érték megtalálható (113 788 tájérték).

Gödöllő: településfejlődés és tájértékek

Gödöllő a budapesti agglomerációban, Budapesttől keletre kb. 30 km-es távolságban található. A főváros irányából jól megközelíthető, mivel az M3-as autópályáról közvetlen lehajtó vezet a városba. A tömegközlekedési kapcsolatai is jók, HÉV járat köti össze Budapesttel és a városi kapcsolata is jó. A főváros közelsége és a jó közlekedési kapcsolatok miatt régóta kedvelt a város a kiköltözők között.

Gödöllő első írásos emlékei a XIV. századból származnak, 1349-ben *I. Lajos király Po-hárnok Péternek* adományozta a települést erdeivel együtt. Ekkoriban az emlékek alapján a falut Gudulleu, Gudullur, Gödöle, Gedellő néven nevezték. 1868-tól nevezték a települést véglegesen Gödöllőnek. A többször gazdát cserélő falu a török idők alatt szinte teljesen elpusztult, egy 1692-es összeírás szerint mindössze 26 család élt itt. Döntő fordulatot jelentett a település életében, amikor *Grassalkovich Antal (1694–1771)* lett a vidék tulajdonosa. *A Grassalkovich család 1744–1751* között Gödöllőn építette fel kastélyát, mely a mai napig a település legismertebb épülete. A mai Gödöllő műemlékeinek jó része Grassalkovich korából származik, melyek közül a legjelentősebb a máriabesnyői kegytemplom, a neves búcsújáróhely. A kastély és a kegytemplom építésében szlovák és német mesterek is részt vettek, a korábban színmagyar település ekkortól vált többnemzetiségűvé. A lakosság ekkor rövid idő alatt megkétszereződött.

A Grassalkovich család kihalása (1841) után a kastély többször birtokost cserélt, majd a kiegyezés után a magyar állam visszavásárolta a gödöllői kastélyt és uradalmat a belga banktól és koronázási ajándékkul adta I. Ferenc Józsefnek és Erzsébet királynénak. Ekkor értékelődött fel igazán a település fővároshoz való közelsége. A királyi család magyarországi otthonaként tartotta számon Gödöllőt, általában tavasszal és ősszel időzött itt a család. Az északi vasút vonalát a király kedvéért vezették Gödöllőn át, 1911-től pedig HÉV-vonal is összekötötte a fővárossal. Az 1800-as évek végén Gödöllő lendületes fejlődésnek indult, népszerű üdülőhelyé vált jó levegőjének és a vasútvonal kiépítésének köszönhetően (Szilágyi, 2008).

A föllendülő idegenforgalom a népesség strukturális átrendeződését vonta maga után: csökkent a mezőgazdasági lakosság számaránya, míg 1900-ban az összlakosság 49,4%-a, 1930-ban csupán 21,9%-a foglalkozott földműveléssel.

A II. világháború után a Grassalkovich kastély egy része szovjet laktanya lett, másik részébe a Fővárosi Tanács Szociális Otthonát költöztették. Új településfejlesztési elvek alakították a község arculatát. Háttérbe szorítva nyaralóhely jellegét, nagyipart kezd-

tek ide telepíteni, a *Ganz Árammérőgyárat* és 1950-ben az *Agrártudományi Egyetemet* Gödöllőre helyezték. Az iparosítás és az új munkahelyek teremtése következtében szinte megháromszorozódott a lakosság száma. A belterületeken lakótelepeket emeltek. 1965-ben Gödöllőhöz csatolták a korábban önálló *Máriabesnyőt*, bár a két település összeépülése már a két világháború közötti időszakban megtörtént. Gödöllőt 1966. január 1-jén nyilvánították várossá.

Gödöllő lakóinak száma az elmúlt 100 évben folyamatosan növekedett: 1900-ban 5 893, 1960-ban 17 693 fő, 2001-ben 29 445 fő, 2006-ban 31 261 fő volt. A lakónépesség az elmúlt évtizedekben jórészt az iparosítás okozta környékbeli betelepülések miatt nőtt. Napjainkban a fővárosból történő kiáramlás is érezteti hatását (www.godollo.hu).

A statisztikai adatok alapján a népesség növekedésével párhuzamosan a XIX. század végétől a művelés alól kivett területek aránya fokozatosan nőtt (*1. táblázat*), 2010-re elérte a 2251 ha-t. A korábban jelentős mezőgazdasági területek mérete lecsökkent: a szántó területek esetében a csökkenés 50%-os. Míg a szántók esetében a tendencia egyértelműen csökkenő, a kertek kiterjedése a XX. század közepén (1960-as évek) volt a legnagyobb, azóta ugrásszerűen csökken. A kivett területeken kívül az erdők és a nádasok területének növekedése figyelhető meg a *1. táblázat* alapján.

1. táblázat Területhasználatok változása Gödöllőn 1895–2010

Év	Szántó	Kert, gyümölcsös	Szőlő	Gyep (rét+legelő)	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület
1895	2267	161	246	1294	2012	2	306
1913	2217	164	190	1184	2034	2	399
1935	2430	291	126	820	2117	0	384
1962	1683	811	85	484	2250	20	857
1971	1717	759	82	365	2360	5	902
1984	1454	589	37	169	2641	36	1264
2000	1201	67	32	153	2633	27	2083
2010	1047	70	32	129	2641	24	2251

forrás: KSH

Gödöllő, mint az a történeti áttekintésből is kiderült, már a XX. században is jelentős turisztikai központból, így a többi agglomerációs településhez képest Gödöllőn sokkal több tájértéket katasztereztek a hetvenes években. Nagyszámban felmértek természeti egyedi tájértékeket és kultúrtörténetieket is. Az 1979-es tájérték felmérésből láthatjuk, hogy Gödöllő jelentős vallási központ volt, ennek megfelelően számos vallási emléket vettek számba (*2. táblázat*).

2. táblázat Gödöllő tájértékei 1979-ben és 2009-ben

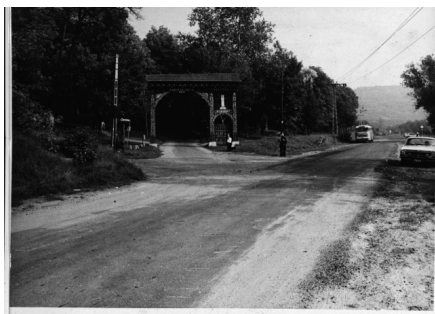
1979-es FELMÉRÉS	TÉKA FELMÉRÉS (2009)	VÁLTOZÁS
Ady sétány	Nem került felmérésre	Jelentőségét veszítette
Agráregyetem agro-botanikai kertje	Kerti medence a SZIE kertjében	A kerti elem jelentősége növekedett, a kerté csökkent
Babati-tavak és a környező terület	Babati horgásztavak	A növényzet megerősödött, besűrűsödött
Blaha Lujza fürdő	Nem található már meg	Elpusztult
Erdészeti csemete telep	Nem található már meg	---
Erzsébet park	Erzsébet szobor/kálvária szoborcsoport	A park jelentősége csökkent, a szobroké növekedett
Facsoport a református templom közelében	Református templom	Csak a templom van meg, a facsoport már nincs
Gödöllői művésztelep	Nem található már meg	---
Grassalkovich kastély és környezete	Országos védettség	---
Haraszi és Jakab erdő	Nem került felmérésre	Jelentőségét veszítette
Istálló kastély és környezete	Védett	---
Tipikus lakóházak a Szőlő utcában	Nem került felmérésre	Átépítések
Mária szobor és környezete	Mária oszlop	A környezet rendezése
Márabesnyői templom és környezete	Székelykapu és Kapucinus kereszt	Épített elemek jelentősége megnőtt
Termákvíz-készlet	Nem került felmérésre	Jelentőségét veszítette
Országos összehasonlító alapvonal	Nem került felmérésre, nem látható	---
Református otthon kertje	Nem került felmérésre	Jelentőségét veszítette

A táblázatban feltüntetett megnevezések a PESTTERV felmérés alapján kerültek be az adatbázisba. Több elem, amit ma már egyedileg tájértékként tartunk nyilván, egy objektumként lett felmérve.

Forrás: <http://tajertek.uni-corvinus.hu/>

Az 1979-es felmérés értékei közül a legtöbbet 2009-ben is felmérték. A természeti értékek közül a fasorok, erdőrészesek egy része mostanra elpusztult. Vannak olyan értékek, amelyeket az új felmérésben más néven, más szempontból szerepeltettek: 1979-ben az Agrártudományi Egyetemet a parkjában álló Kálmán herceg szoborral együtt vették kataszterbe, az új felmérésben a szobrot külön értéként rögzítették, a máriabesnyői templom és környezete egy értéként került be a 79-es felmérésbe, az újban az egyes értékeket (Székelykaput, Kapucinus keresztet) külön rögzítették.

A két felmérés összehasonlításából egyértelműen leolvasható az értékítélet megváltozása, a kisebb, helyi jelentőségű tájértékek felértékelődése. Míg korábban egyértelműen csak a jelentősebb, inkább regionális jelentőségű értékeket regisztrálták, 2010-ben a helyi jelentőségűeket is számba vették. A két felmérés között a természeti értékek egy része eltűnt, amit a lakóterületek terjeszkedése okozhatott. Az épített értékek közül sok megmaradt, sőt a különösen értékesnek tekintettek esetében fejlesztések is történtek. Utóbbira jó példa a Grassalkovich kastély kertje és a máriabesnyői kegytemplom és környezete is.

1. fotó Máriabesnyői kegytemplom bejárata 1979-ben és 2009-ben

Forrás: <http://tajertek.uni-corvinus.hu/>

Solymár: településfejlődés és tájértékek

A Solymár területén található Szarkavár a régészeti feltárások alapján római romokra épült a XV. század közepén. A települést azóta is folyamatosan lakják. A XVIII. század első évtizedeiben előbb rácok (szerbek), majd távozásuk után, Mária Terézia uralkodása alatt sváb (német) telepesek érkeztek a területre. A falu ezután jórészt a földművelésnek (szőlő-, búza- és káposztatermelés) és nem utolsósorban a főváros közelségének köszönhetően dinamikus fejlődésnek indult. 1895-ben a vasút (Budapest–Esztergom) kiépítésével még könnyebbé vált a kapcsolattartás Budapesttel.

A II. világháború után a falu lakosságának közel felét (mintegy 1960 főt) kitelepítették Németországba (akkori NSZK), helyükre felvidéki és mezőkövesdi magyarok kerültek. Az 1950-es, 1960-as évek országos iparosítási hulláma jegyében újabb téglagyár épült a már régóta a falu határában működő *Rozália* mellé. Ezen kívül gyárakat is telepít-

tettek Solymárra: a *Pest Megyei Faipari Vállalatot* és a *Pest Megyei Műanyagipari Vállalatot* (PEMŰ), melyek sok száz munkahelyet teremtettek a térségben lakók számára.

Az 1980-as években egyre több budapesti vásárolt telket a község zöldövezeteiben. Először csak hétvégi pihenőhelynek, majd a rendszerváltás után egyre többen választották állandó lakóhelyüknek Solymárt. Bár manapság a magukat svábnak (németnek) vallók szerény kisebbségben vannak, mégis fontos a község régi hagyományainak ápolása, amiről a nemzetiségi óvoda, az iskola és a nagyszámú kulturális egyesület hivatott gondoskodni (www.solymar.hu).

A területhasználatok változását áttekintő 3. táblázat jól mutatja, hogy a XIX. század végén még jelentős mezőgazdasági területekkel rendelkező településen mára mind a szántók, mind az egyéb mezőgazdasági területek aránya jelentősen lecsökkent. A művelés alól kivett területek aránya (elsősorban a beépítések miatt) megsokszorozódott.

3. táblázat Területhasználatok változása Solymáron 1895–2010

Év	Szántó	Kert, gyümölcsös	Szőlő	Gyep (rét+legelő)	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett terület
1895	842	26	255	219	384	0	94
1913	966	30	143	204	384	0	106
1935	958	56	96	219	383	0	121
1962	765	181	63	102	481	0	208
1971	616	285	90	107	480	0	224
1984	513	324	28	72	517	2	330
2000	493	95	9	53	518	14	602
2010	429	76	8	50	518	13	692

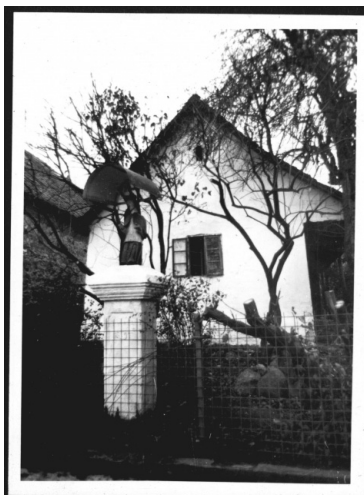
Solymár területén összesen 14 tájértéket mértek fel 1980-ban, melyet egy kivételével 2009-ben is megtaláltak felmérőink. Az értékek között egyaránt találhatóunk természeti és kultúrtörténeti értékeket. A település sváb múltjára a 80-as felmérésből csak a *Helytörténeti Múzeum* utal, a TÉKA felmérések során viszont számos sváb jellegzetességet mutató épületet is katasztereztünk. A település fejlődését mutatja, hogy 2009-ben lényegesen több értéket vettünk számba, mint 30 évvel korábban: sok új szobor, fasor gazdagítja a településképet manapság.

4. táblázat Solymár tájértékei 1980-ban és 2009-ben

1980-as FELMÉRÉS	TÉKA FELMÉRÉS	VÁLTOZÁS
Anna kápolna	Anna kápolna	Felújítás, beépítés intenzitása növekedett
Helytörténeti múzeum	Helytörténeti gyűjtemény	Megőrzés
Patak, Rózsika-forrás	Nem mérték fel	---
Kálvária-hegy	Nem mérték fel	Beépült

Nepomuki Szent János szobor	Nepomuki Szent János szobor	Felújítás, környezet átalakulása
Ördöglyuk-forrás	Ördöglyuk-forrás	Változatlan
Római katolikus templom, előtte fasorral	Római katolikus templom	Az épületet felújították, a fasor jelentősége csökkent, de megvan
Szarkavár romja	Szarkavár	„felépült”
Épület kőkeresztel	Szent Flórián kápolna	Felújítás, környezetrendezés
Török kút	Török kút	Környezetrendezés
Út menti Krisztus	Búsuló Krisztus	Település szerkezete átalakult, központi helyzetbe került
Valkó ház	Valkó ház	Állapota leromlott, az út forgalma jelentősen megnőtt
Egykori Szarvas csárda	---	lebontották

Solymár esetében egyértelműen megállapítható, hogy a település képe nem szegényedett a lakóterületek növekedése miatt: a korábban feltárt értékeket a település megőrizte, sőt az elmúlt évtizedekben sok érték felújításon esett át. Az utcaképek átalakulásával párhuzamosan a tájértékek sok esetben kevésbé hangsúlyosak. A beépítés intenzívebbé válása (egyszintes helyett, több szintes épületek, üres telkek beépülése) miatt a korábban a látványban markáns objektumok rejtve maradnak, vagy alig látszanak (2. fotó). A korábban kisebb jelentőségű épített értékek (pl. parasztházak) ritkaságuk miatt mára felértékelődtek, ezért megőrzésre javasoltak.

2. fotó Nepomuki Szent János szobra

Forrás: <http://tajertek.uni-corvinus.hu/>

Következtetések

Az agglomeráció növekedésének és a tájértékek változásának vizsgálata alapján az alábbi következtetéseket vonhattuk le:

Felmérési metodika alapvetően különböző volt a két felmérés esetén:

- A 70-es években a turizmus szempontjából fontos, regionális vagy országos jelentőségű értékek kerültek felmérésre (elsősorban épületeket, régészeti emlékeket és kertépítészeti elemeket rögzítettek).
- TÉKA felmérés: „kisértékek”, helyi identitást meghatározó értékeket is rögzítettek (legnagyobb számban lakóházakat, valláshoz kapcsolódó értékeket tartalmaz).
- Az elmúlt évtizedekben jelentős változás állt be a társadalom értékítéletében, több, korábban jelentéktelennek tekintett, tájélem értékessé vált a lakosság szemében és ezért valamilyen formában (helyi védettség, egyedi tájértékké nyilvánítás) a település is tett az értékek megőrzéséért.

Területhasználatok – Tájértékek egymásmellettsége:

- A belterületek növekedése sok, korábban a települések külső részén, peremén található értéket veszélyeztet.
- A tájértékek környezete sok esetben alapvetően megváltozott, a védelem hiánya, az értékek fel nem ismerése a tájértékek pusztulásához vezetett.
- A beépítések által közrezárt tájértékek látvány jelentősége lecsökkent.
- A települések összeépülése a korábban külterületen található értékeket veszélyezteti.

A TÉKA kutatásban összegyűjtött tájértékek, az elkészült adatbázis hosszú távon hozzájárulhat ahhoz, hogy a tájértékek bekerüljenek a köztudatba, a tervezők minél nagyobb arányban figyelembe vegyék azokat a tervezésben. A TÉKA lezárást követő, a TÁMOP kutatások keretében megvalósuló, agglomerációs vizsgálódásaink megmutatták, hogy a meglévő tájértékek sorsa nagy mértékben függ a települési önkormányzatok és a lakosság értékítéletétől. A tájértékek sorsát alapvetően a település értékválasztása határozza meg. A legtöbb érték azokon a településeken semmisült meg, ahol a település (vezetősége, önkormányzata) „elkötelezte magát” a település parttalan, beruházói érdekeket előtérbe helyező fejlesztése, növekedése mellett és a mezőgazdasági területek beépítésével párhuzamosan az ott lévő értékek eltűntek. Azokon a településeken, ahol a hagyományok őrzése is szerepel a település jövőképében sokkal kevésbé jellemző az értékek megsemmisülése, bár a beépítés sűrűbbé válásával párhuzamosan az egyes elemek tájképi jelentősége jelentősen lecsökkenhet.

Az értékek ismerte/felismerése minden esetben az első lépés a megőrzéshez, mely megalapozhatja a települések fenntartható fejlesztését.

IRODALOMJEGYZÉK

Balla Antal (1935.), Budapest szerepe Magyarország történetében, Statisztikai közlemények 77. kötet

Dolores Hayden (2003), Suburbia – Green Fields and Urban Growth, 1820–2000, Pantheon Books, New York

Enyedi György (1996): Regionális folyamatok Magyarországon, Budapest

Enyedi György (2001): Településformáló folyamatok, Education 2001/IV.

Filep Bálint (2008): A nagyvárosok versenyképessége és térszervező funkciói, Doktori értekezés (tervezet), Győr

Izsák Éva (2003). A városfejlődés természeti és társadalmi tényezői. Budapest és környéke, Napvilág kiadó

Koncz Gábor (2010): A szolgáltató szektor és a városhálózat kapcsolatának vizsgálat az észak-alföldi régióban, PhD értekezés, Debreceni Egyetem

Nagy Lajos (1956): A Terézváros kialakulása, Tanulmányok Budapest történetéből, 11.k, Budapest

Pestterv (1979-80): Pest megye jelentős környezeti értékei,

Preisich Gábor (2004): Budapest városépítésének története, TERC, Budapest

Rados Jenő (1958): Hild József életműve, Budapest

Richard Ingersoll (2006): Sprawltown – Looking for the City on its Edges, Princeton Architectural Press, New York

Robert Bruegmann (2005): SPRAWL – A Compact History, Chicago and London, The University of Chicago Press

Robert E. Lang (2003): Edgeless Cities – Exploring the elusive metropolis, Brooking Institution Press, Washington D.C.

Rupp Jakab (1868), Buda–Pest és környékének helyrajzi története, Budapest

Sallay Á., Jombach, S. (2011): Changing landscape values, Four dimensions of landscape, Warsaw 15–17. September 2011. in press

Schifferrné Kovács Kinga (1999): „Áruház a város szélén” – Városkörnyéki mezőgazdasági területek hasznosítása, BKA, PhD értekezés, Budapest

Szilágyi Kinga (2008): A településfejlődés motorja lehet az újjáéledő romantikus kastélykert Gödöllőn. Falu Város Régió 2008/1, p.52-56

Környezettudományi Központ (2001): Terjeszkedés vagy ésszerű városfejlesztés,

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/hu/7/7c/Budapesti_agglomer%C3%A1ci%C3%B3.JPG

<http://tajertek.uni-corvinus.hu/>

www.godollo.hu

www.solymar.hu